

Korszerűség az erkölcsstan/etika tanításában

A tanulmány a tantárgy ismeretanyaga által közvetített tudás főbb összetevőit, más műveltségterületekkel való kapcsolódási pontjait és az ebben rejlő általános és specifikus képességfejlesztés lehetőségeit foglalja magában.¹ Bemutatja, hogy a központi szabályzó dokumentumok fejlesztési céljai és követelményei hogyan épülnek be az erkölcsi nevelés folyamatába. Számba veszi azokat a közös erkölcsi értékeket, fejlesztendő kulcskompetenciákat, melyek megalapozása a korszerű erkölcsi nevelés alapjait képezi. Bemutatja a tanulói tevékenységekre épülő fejlesztő etikatanítás didaktikai alapelveit és metodikai alternatíváit; az etika tudáselemek rendszerbe szervezésének, a különböző forrásokból származó tudás integrálásának módjait és a modern multimediális technikák alkalmazásának lehetőségeit. Megismertet az egyén és a társadalom életének erkölcsi szempontból fontos iskolán kívüli speciális terepeivel; a tanítási-tanulási folyamat tervezésének, megfigyelésének, értékelésének szempontjaival és e tudás iskolai alkalmazásával.

A műveltségterület tudományrendszertani helye, tudástipológiája

Az erkölcsstan/etika szintetizáló műveltségterület, magába foglalja a biológia, lélektan, szociológia, filozófia, vallás, ökológia, politológia és pedagógia műveltség-elemeit. A mindennapi pedagógiai gyakorlatba való átültetése, az ismeretanyag közvetítése holisztikus látásmódot, vitára, önreflexióra és kutató gyűjtőmunkára épülő többdimenziós megközelítést igényel. A foglalkozásokon kiemelt szerepe van a közös beszélgetéseknek, vitáknak, élethelyzetek megfigyelésének, esettanulmányok készítésének és a dramatizált játékoknak. Megalopozza az általános műveltséget, a kapcsolatkulturát, az önismereti és a közéleti nevelést. Segíti a személyiségfejlődést, a helyes énkép, emberkép, magyarságkép, európai identitás és világkép kialakulását. Preferált értékvilága: hazaszeretet, tolerancia, emberközpontúság, pluralizmus, egység, szabadság, demokrácia, munka, tudás, szeretet, rend, harmónia, természeti értékek védelme (*Erkölcsstan kerettantervek*, 2012, 1–3. o.).

Erkölcsstan/etika a tantervi szabályozás tükrében

Erkölcsstan/etika a *Nemzeti alaptanterv*ben

Az új *Nemzeti alaptanterv* általános nevelési célkitűzéseiben, a közös fejlesztési területeiben, EU-s kompetenciáiban és fő műveltségterületeiben markánsan megjelennek az erkölcsi nevelés legfőbb értékei. A kiemelt fejlesztési feladatok a közoktatás valamennyi területét áthatják, elősegítik a tantárgyi integrációt és a tanulók személyiségének fej-

lődését. A NAT szellemiségét erkölcsi szempontból az alábbi értékek határozzák meg: emberi jogok, személyiségjogok, nemzeti etnikai kisebbségi jogok, demokratizmus, humanizmus, az egyéniség tisztelete és fejlődése, alapvető közösségek együttműködése, esélyegyenlőség, szolidaritás, tolerancia, közös nemzeti értékek, környezetért érzett felelősség, Európához tartozás, különböző kultúrák iránti nyitottság (NAT, 2012, 3–23. o.).

A központi szabályzó dokumentum szerint „a köznevelés alapvető célja a tanulók erkölcsi érzékének fejlesztése, a cselekedeteikért és azok következményeiért viselt felelősségtudatuk elmélyítése, igazságérzetük kibontakoztatása, közösségi beilleszkedésük elősegítése, az önálló gondolkodásra és a majdani önálló, felelős életvitelre történő felkészülésük segítése” (NAT, 2012, 6–7. o.).

Az új NAT általánosságban preferált célmeghatározásán túl az erkölcsi nevelés műveltséganyaga beépül a tizenkét közös fejlesztési terület ismeretanyagába is (a fejlesztési területek nevelési céljait részletlen ld. NAT, 2012, 7–10. o.). E közös értékek áthatják az egész pedagógiai folyamatot, ezért gondozásuk a tantestület közös feladata. E fejlesztési területek összhangban vannak az EU-s kulcskompetenciák alapját képező ismeretekkel, képességekkel, készségekkel és a tanulást segítő attitűdökkel (részletesen ld. NAT, 2012, 17–23. o.).

A NAT minden egyes műveltségterületének alapelveiben, céljaiban és fejlesztési feladataiban integráns elemként jelen vannak – eltérő hangsúlyokkal – az erkölcsi/etikai tananyagtartalmak. Ez a tény arra utal, hogy egyetlen műveltségelemet (tantárgyat) sem lehet hatékonyan tanítani embertani és etikai ismeretek közvetítése nélkül (az egyes műveltségterületek erkölcsi vonatkozásait ld. NAT, 2012, 23–219. o.).

A tartalmi szabályozást az egységes, közös alapra épülő új NAT úgy valósítja meg, hogy az iskolák, a pedagógusok és a tanulók sokféle, differenciált tevékenysége növelje az erkölcsi nevelés hatékonyságát is.

Erkölcstan/etika a kerettantervekben.

A tartalmi szabályozás második szintjén az erkölcstan/etika kerettantervek az általános iskola 1–4., 5–8. osztálya, illetve a középiskola 11–12. osztálya számára részletesen, évfolyamokra bontva határozzák meg a legalapvetőbb tantárgyi fejlesztési célokat, követelményeket, előzetes tudást, tanulói kompetenciákat, tematikai egységeket, kulcsfogalmakat, kapcsolódási pontokat, órakereteket és a fejlesztés várt eredményeit az egyes ciklusok végén. A kerettanterv ismeretanyaga spirális építkezésű, fejlesztési szakaszonként bővülő tartalommal. Főbb témakörei: *Én magam – Test és lélek; Én és a társaim – Kapcsolat, barátság, szeretet; Én és a közvetlen közösségeim – Kortársi csoportok; Én és a tágabb közösségeim – Társadalmi együttélés; Én és a környezetem – A technikai fejlődés hatásai* (a tantárgy keretében megvalósuló erkölcsi nevelés fő célkitűzéseit és elvárásait részletesen ld. *Erkölcstan kerettantervek*, 2012, 2. melléklet 5–8. o.).

Erkölcstan/etika a helyi tantervekben.

A tantervi szabályozás harmadik szintjén minden iskola a központi szabályzó dokumentumokra (NAT és a kerettantervek) épülve állítja össze helyi tantervét úgy, hogy az erkölcsi nevelés műveltséganyaga minden évfolyamon, kötelezően heti 1 órában (hit- és erkölcstan címen) megjelenjen a helyi pedagógiai programjában. Az erkölcstan/etika helyi tanterv az adott intézmény nevelésfilozófiájára épül, és a teljes képzési időszakra vonatkozik.

Az erkölcstan/etikatanítás szakmetodikája

Metodikai alapelvek

Az erkölcsi nevelés többcélű, komplex folyamat, ha eredményesen akarjuk művelni, számos elvárásnak kell eleget tenni; e feladat azért nem könnyű, mert a tanárnak többdimenziós megközelítést kell adnia a mindennapi élet során felvetődő bonyolult és kényes erkölcsi kérdésekre. Segítenie kell az eligazodást a felmerülő értékilemmák útvesztőiben, ezért a mindennapi praxis nem nélkülözheti a flexibilitást, a nyitottságot, a problémaérzékenységet, a folyamatos tanulás és megújulás képességét.

Az etikai témakörök, tananyagtartalmak feldolgozásakor fontos az élményszerűség és színesség, kellő motivációs bázis biztosítása, továbbá a kutató, felfedező vágy kielégítése, szituációs és szerepjátékok prezentálásával konkrét élethelyzetek erkölcsi tanulságainak levonása. Fontos, hogy a dialógus, vita, beszámoló, elemzés, kutatás, gyűjtés széleskörűen alkalmazott munkaformák legyenek. Az embertan szintetizált műveltségterület, melyben ötvöződnék az embertudományi ismeretek, ezért törekedjünk az erkölcsi értékvilág sokszínű bemutatására. Nélkülözhetetlen különféle erkölcsi felfogások és nézetek szembeállítás. A tanár nem ismereteket közvetít, hanem morális problémákat vet fel, vitákat, beszélgetéseket moderál.

A hatékony tanítás- és tanulásszervezés főbb összetevői: tanári kompetenciák

- Ismeri a műveltségi terület által közvetített erkölcsi fogalmak, a tudomány, a művészet, az irodalom és a hétköznapi élet területéből vett példákon keresztül történő többdimenziós megközelítést; a tantárgyban elsajátított tudás alkalmazásának módjait, speciális lehetőségeit a problémamegoldó képesség fejlesztésében és a hatékony tanulási környezet megteremtésében.
- Széleskörű szakmai, pedagógiai, pszichológiai repertoárral rendelkezik (hivatástudat, empátia, tolerancia, kreativitás, felelősségtudat).
- Az erkölcsi nevelés középpontjában az ember áll (világnézete, értékvilága, döntései), ebből adódóan képes az erkölcsi kulcsértékek megismerését és belsővé válását segítő gondolkodási képességek fejlesztésére (kognitív kompetencia).
- Tevékenységet, szocializációt, önszabályzó, együttműködő tanulást segítő pedagógiai attitűd és metodikai sokszínűség jellemzi.
- Előnyben részesíti az önreflexióra, kreativitásra épülő személyiségfejlesztést.
- Képes helyes erkölcsi értékrend közvetítésére (felelősségetika, konfliktuskezelés, tolerancia, empátia).
- Ismeri az erkölcsi készségek és képességek fejlődési folyamatait, a tanulás eredményességét alapvetően befolyásoló nyelvi-kommunikációs és a tanulási képességek szerepének összefüggéseit (életszerűség, kötelességtudat, munka megbecsülése, együttérzés, segítőkészség, türelem, megértés, elfogadás).
- Alkalmazza a prevenció és korrekció eljárásokat a fegyelmezett tanítási-tanulási körülmények biztosítása érdekében. Ismeri és munkájában felhasználja az önfegyelemre, önszabályozásra nevelés módszereit; képes a mindennapi pedagógiai praxis során keletkező hibák, hiányosságok javítására (tanári önértékelés, tanulói visszajelzések figyelembevétele, korrekció).
- Képes konfliktushelyzetek elemzésére és a tanítási folyamat kommunikációs helyzetének szakszerű irányítására.

- Ismeri a tanítási-tanulási folyamat tervezésének, elemzésének és a tanulói teljesítmények mérésének és értékelésének legfontosabb összetevőit.
- Felismeri az oktatás szervezeti kereteinek és stratégiájának meghatározó szerepét az erkölcsi személyiségfejlesztés folyamatában.
- Feltételezi a tantárgy (műveltségi terület) tanításában alkalmazható módszerek széles körének ismeretét, a megfelelő módszerek kiválasztásának szempontjait, különös tekintettel a differenciált személyiségfejlesztésre, az integrált oktatás és tehetségfejlesztés igényeire,
- Kiemelten fókuszál az SNI-s tanulók és más szubkulturális csoportok tanulási, beilleszkedési és mentális problémáira (kompenzáció, rehabilitáció).
- Ismeri és használja az aktuális erkölcsstan/etika tanterveket, tanítási programokat, metodikai útmutatókat, taneszközöket (hagyományos és e-tankönyvek).
- Képes a tantárgyhoz kapcsolódó tankönyvek, taneszközök, oktatást segítő médiumok szakszerű értékelésére, azokból a tanulók egyéni sajátosságainak, előzetes felkészültségének, összetételének megfelelő ismeretforrások kiválasztására.
- Ismeri a tantárgy és a tananyag sajátosságainak megfelelő, változatos tananyag-elrendezési (koncentrikus, lineáris) és időszervezési (folyamatos, differenciált, epochális) megoldások alkalmazásának szempontjait.
- Az IKT-csatornákat beépíti az erkölcsi nevelés folyamatába (digitális kompetencia).

Korszerű tanítási technikák, módszerek és munkaformák

1. Frontális munka

Az erkölcsi nevelés folyamatában egy adott óra részelemeként használjuk ezt a munkaformát. A direkt kioktató, „leckét felmondó”, számon kérő frontális óravezetést, ha lehetséges, kerüljük. A tanár nem megtanulandó ismereteket közvetít (magyaráz), hanem különböző erkölcsi példák, élethelyzetek közös feldolgozásával és személyes példamutatásával segíti a tanulók erkölcsi fejlődését.

2. Differenciált munkaformák (egyéni munka, pármunka, csoportmunka)

Az egyéni (önálló) tanulói munka gyakorlatában vegyük figyelembe a tanulók eltérő képességeit, életkori sajátosságait, a különböző feladatokat lehetőleg differenciáljuk. Ügyeljünk arra, hogy az egyes munkaformákhoz kapcsolódó tanári kérdések problémafelvető, analízáló irányultságúak legyenek.

Az egyéni (önálló) tanulói munka gyakorlatában vegyük figyelembe a tanulók eltérő képességeit, életkori sajátosságait, a különböző feladatokat lehetőleg differenciáljuk. Ügyeljünk arra, hogy az egyes munkaformákhoz kapcsolódó tanári kérdések problémafelvető, analízáló irányultságúak legyenek. A tanórai csoportmunka (4 fős) és a tanulópárok lehetnek heterogén vagy homogén szervezések: mindegyik szervezési formának vannak előnyei és hátrányai, de fontos, hogy az egyes csoportok eltérő nehézségű feladatokat kapjanak. A csoportos feladatvégzést mindig kövesse közös megbeszélés, majd tanári értékelés. A tanár feladata a tanórai tevékenységek struktúrájának, viták, beszélgetések és elemzések moderálása.

nek. A tanórai csoportmunka (4 fős) és a tanulópárok lehetnek heterogén vagy homogén szervezésűek: mindegyik szervezési formának vannak előnyei és hátrányai, de fontos, hogy az egyes csoportok eltérő nehézségű feladatokat kapjanak. A csoportos feladatvégzést mindig kövesse közös megbeszélés, majd tanári értékelés. A tanár feladata a tanórai tevékenységek strukturálása, viták, beszélgetések és elemzések moderálása.

Dialógus (csoportos vita, beszélgetés) tanórán, foglalkozásokon: e munkaforma alkalmazása lehetőséget nyújt a tanulókat körülvevő világ (erkölcsi élethelyzetek, dilemmák) kérdéseinek többdimenziós (embertudományok felőli) megközelítésére. Az adott erkölcsi probléma vizsgálható a pedagógia, pszichológia, szociológia, vallás, művészet, irodalom és a hétköznapi élet szempontjából. Fontos a különböző nézetek (értékkonfliktusok) ütköztetése. Kerüljük az egyoldalú, intoleráns, kirekesztő tananyag-bemutatást. Saját világnézetünket soha ne erőltessük a tanulóra (pl. eutanázia, abortusz, nemi identitás stb.).

Előnye: az adott erkölcsi problémáról megalapozottabb és hitelesebb tudás birtokába jutnak a tanulók, érzékelik, hogy a körülöttük lévő világ sokszínű, ezáltal toleránsabb, empátikusabb lesz a magatartásuk, és önreflexióra nevel.

„Hátránya”: a pedagógus részéről sokrétűbb felkészülést és holisztikus rálátást igényel, időigényes, az órát precízen meg kell tervezni, a vita mederben tartása nem könnyű.

3. Modern pedagógiai technikák alkalmazása

Fontos, hogy az erkölcsan/etikatanár tájékozott legyen a modern nevelési és oktatási koncepciók területén, legyen jártas a kooperatív, kommunikatív és interaktív pedagógiai módszerek és a konfliktuskezelő eljárások használatában. Ismerje az egyén és a társadalom életének erkölcsi szempontból hangsúlyos területeit, és képes ezeket megjeleníteni a tanulók sajátos világában. Az erkölcsi fejlődés különböző szakaszaiban járó növendékeinek nyújtson adekvát támogatást személyes értékrendjük és konstruktív életvezetésük kialakításához.

- Problémaközpontú témafeldolgozás: médiából, hétköznapi életből hozott példák különböző nézőpontú feldolgozása (pl. értékkonfliktusok, felelősségtudat, beilleszkedés, korrupció).
- Saját élményű tanulás: médiából, közvetlen környezetből hozott erkölcsi példák megvitatása.
- Prezentáció: erkölcsi témakör feldolgozása digitális tábla felhasználásával.
- Drámapedagógiai technikák alkalmazása: erkölcsi esettanulmányok, élethelyzetek, irodalmi művek dramatizált feldolgozása.
- Resztoratív helyzetgyakorlatok: erkölcsi dilemmák feldolgozása, egyéni vélemények ütköztetésével.
- Témacentrikus interakciók (TCI): közösségi beilleszkedést, értékkonfliktusok megvilágítását és életvezetési problémák kezelését segítő kooperatív gyakorlatok.
- Kooperatív tanulás: szabadon választott erkölcsi téma feldolgozása, tanulói együttműködésre épülő metodika segítségével.

4. Etika projekt (M. Nádasi, 2003, 6–48. o.)

Sajátos tanulási egység, melynek középpontjában a probléma áll. Cél az adott probléma legfőbb összefüggéseinek feltárása. A diák önálló produktumot hoz létre. Reprodukció helyett felfedez, kutat, alkot. Nemcsak az eredmény, a létrehozás folyamata is fontos.

Teljes munkafolyamat véghezvitele a tervezéstől a megvalósításig. Cél a magas szintű munkakultúra kialakítása. A pedagógus szerepe tanácsadó, segítő-együttműködő.

A projektpedagógia nővumai: tevékenységorientáltság, feltételezi a tartalmi komplexitást, más műveltségterületek ismereteinek beépítését; önállóság a tervezéstől a megvalósulásig; kooperatív technikákra épül (tanár-diák – külső segítő együttműködése); képességfejlesztésre fókuszál (együttműködés, önértékelés, információgyűjtés, időkezelés, téma iránti erős motiváció).

Milyen képességeket kell fejleszteni az etika órákon? (Homor, 2010)

- Helyes erkölcsi érzék, erkölcsi értékrend kiművelése (felelőség-etika).
- Önálló tájékozódáshoz és tudatos életvezetéshez szükséges jellemvonások, készségek és ismeretek fejlesztése.
- Helyes világszemlélet, önismeret, humanizmus.
- Kommunikációs képesség fejlesztése (szövegek felidézése, beszámoló, kiselőadás készítése, vita, beszélgetés).
- Etikai gondolkodás fejlesztése. Lényegi kérdések, összefüggések felismerése és értelmezése (összehasonlítás, bizonyítás, cáfolás stb.).
- Önálló tanulás, önművelés (munkamorál, kötelességtudat, önfegyelem, tanulási technikák, digitális kompetencia).
- Alkotásra, kutatásra nevelés (esszék, beszámolók, projektek, műsorok készítése).
- Önreflexióra és felelős életvitelre képes személyiségfejlesztés (önismeret, tolerancia, türelem, segítőkészség, empátia).

Ajánlott tanulói tevékenységek

- Önismereti és vitakészség fejlesztése (különbéféle érvelési módok bemutatása, reflexiók).
- Tanulói magatartással kapcsolatos dilemmák megbeszélése (önkritika, szélsőségek kezelése).
- Türelem, empátia, tolerancia gyakorlása (dialógus, kulturált érvelés keretében).
- Konkrét esettanulmányok feldolgozása (élethelyzetek megfigyelése, elemzése és következtetések levonása).
- Közös beszélgetés (eltérő vélemények felszínre hozása és ütköztetése).
- Hagyományos és modern információs csatornákból kutatás, gyűjtés, beszámoló, esszé készítése.
- Önmegfigyelés, önbemutató (helyes önismeret, erkölcsi érzék).
- Kiállítás-, tárlat-, színházlátogatás, filmnézés (a látottak megbeszélése).
- Irodalmi, történelmi, művészeti példák feldolgozása etikai tartalmuk szerint.
- Játék (szerepjáték, dramatizálás).
- Portfólió készítése (dokumentáció a tevékenységekről).

Információs-kommunikációs technikai eszközök (IKT) az erkölcsstan/etika tanításában

Szerepük a tanítás-tanulás folyamatában

A különböző információk és tudáshordozók alkalmazási lehetőségeinek felismerése meghatározó az erkölcsi személyiségfejlesztésben. Komplexebbé teszik a tanulók ismereteit, sokszínűbb és hitelesebb megközelítést nyújtanak egy élethelyzet vagy esettanulmány feldolgozásakor. Plasztikusak, megmozgatják a fantáziát, szemléletesebbek, segítik a megértést, önálló munkára, alkotásra, kutatásra és bűvárkodásra nevelnek. Erkölcsi példákat adnak, ízlést formálnak, segítik a tantárgyi integrációt. Széleskörű lehetőséget biztosítanak különböző individualizált munkaformák kipróbálására, pl. tanulói kiselőadás, beszámoló, prezentáció, témabibliográfia készítése, kutatás adatbázisokban, információszerzés a világhálóról. Cél az információk helyes használatára nevelés. A tanár előzetesen tájékozódjon a felhasználni kívánt információhordozók tartalmáról és használhatóságáról. Alkalmazásuknál fontos a metodikai megalapozottság és a mértéktartás. Kiválasztásuk gondos előkészítő munkát igényel, ügyeljünk arra, hogy a pedagógiai folyamatba illeszkedjenek.

1. Tankönyvek, pedagógiai segédletek, demonstrációs eszközök

A kompetencia-alapú erkölcsstan/etika-tankönyvek, különböző forrás-, és szemelvénygyűjtemények, pedagógiai segédletek (munkafüzetek, tesztek, tanári kézikönyvek, tantervek, tanmenetek, óraleírások, projektek) és multimediális eszközök az órai munka nélkülözhetetlen kellékei. A hatékony etikatanítás egyik fontos eleme a jól megválasztott tankönyv. Kívánatos lenne, hogy a taneszköz-piacon kellő minőségű, alternatív választási lehetőséget biztosító tankönyv és hozzá tartozó módszertani segédlet álljon a pedagógusok rendelkezésére (ld. *Közoktatási tankönyvlista*, 2014/2015. tanév).² Az erkölcsstan-tanár naprakész ismeretekkel rendelkezzen a taneszköz-piac teljes választékáról. Tudjon érdemben dönteni arról, hogy az adott intézmény pedagógiai arculatához, helyi tantervéhez melyik tankönyv, taneszköz a legmegfelelőbb. A taneszköz-választás gondos helyzetelemző és tervező munkát igényel. Figyelembe kell venni a központi tantervi elvárásokat, az iskola pedagógiai programjában megfogalmazott stratégiai célokat, a helyi tantervben előírt elvárásokat és követelményeket, továbbá az iskola infrastruktúráját, a tanulók szociális helyzetét, a tanulócsoportok képességeit, összetételét, valamint a fenntartó és a szülők igényeit, elvárásait, és e tényezők ismeretében kell dönteni a tankönyvbeszerzésről. A tankönyvfejlesztések új generációját az elektronikus (e-) tankönyvek jelentik, melyek már figyelembe veszik az IKT adta új lehetőségeket.

2. Az internet (digitális kompetencia) szerepe az etika tanításában

A világháló bővíti az erkölcsi nevelés színtereit, sokszínűbbé és hitelesebbé teszi a tájékozódást. Valamennyi erkölcsi témakör tanításakor felhasználható (megfigyelés, kutatás-gyűjtés, információszerzés stb.). Általa hatékonyan lehet vizsgálni különböző társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális erkölcsi normákat és értékeket (társas kapcsolatok, munka, szabadidő, kommunikáció). Az összes közlési formát és igényt kihasználja (írás, beszéd, kép, hang, párbeszéd). Széleskörű képességfejlesztést biztosít (információ felismerése, visszakeresése, értékelése, tárolása, előállítás, bemutatása, cseréje, kommunikáció és együttműködés) (a tantervi követelményekkel kapcsolatban részletesen ld. *NAT*, 2012, digitális kompetencia; *Erkölcsstan kerettantervek*, 2012).

Az egyén és a társadalom életének erkölcsi szempontból fontos speciális területeinek megismerése és beépítése a tanulók személyiségképe³

A pedagógus erkölcsi értékalkötelezettségének főbb összetevői

- Rendelkezik demokratikus, szilárd erkölcsi értékrenddel, humánus értékalkötelezettséggel és felelősségtudattal, kész a sajátjától eltérő értékek elfogadására, nyitott mások véleményének megismerésére és tiszteletben tartására (értékkonfliktusok, vitakultúra, tolerancia, türelem, példamutatás, együttérzés, a munka világában a korrupció elleni fellépés).
- Felismeri az (erkölcsi) előítéletesség és a sztereotípiákon alapuló gondolkodás megnyilvánulásait, és képes azokat szakszerűen kezelni az iskolában és azon kívül is.
- Képes a tanulók egyéni sajátosságait (eltérő erkölcsi értékvilágukat) figyelembe venni, tiszteletben tartja a tanulók személyiségét, a családok nevelési szokásait és törekvéseit, támaszkodik az ezekben fellelhető pozitív erkölcsi és más értékekre.
- Érzékeny a hátrányos társadalmi helyzetből, az előítéletektől övezett, kisebbségi létből fakadó tanulói nehézségekre, segíti az e közegekből érkező tanulók közösségi beilleszkedését, erkölcsi érzékének fejlődését az igazságosság, az egyenlőség és a méltányosság alapelveinek figyelembevételével.
- Naprakész ismeretekkel rendelkezik gyorsan változó világunkról és az egyén életvezetését befolyásoló társadalmi, gazdasági, kulturális és erkölcsi folyamatokról. Képes a társadalom különböző területeiről szerzett új erkölcsi tapasztalatait folyamatosan szintetizálni és tanítványai erkölcsi épülésére fordítani.
- Képes együttműködni pedagógus kollégáival, szülőkkel és intézményekkel, a tanulók erkölcsi fejlődésének, közösségi beilleszkedésének és a felnőtt lét szerepeire való felkészítésének segítése érdekében.
- Személyes példájával (felelősségetika, kötelességtudat, segítőkészség, munkamorál, türelem) és a közösségi viszonyok szervezésével hozzájárul ahhoz, hogy a tanulók nyitottá váljanak a demokratikus társadalomban való aktív részvételre, a helyi, nemzeti, európai és egyetemes emberi értékek elfogadására.
- Képes az iskolában és az iskolán kívül elsajátított erkölcsi tudás, erkölcsi tapasztalat közötti ellentmondásokból származó értékkonfliktusok és erkölcsi dilemmák kezelésére.

Az erkölcsi nevelés speciális területei

Fontos, hogy a tanár ismerje az iskolai és iskolán kívüli erkölcsi nevelést befolyásoló pedagógusi tevékenységeket, melyek az etika szaktanári feladatok ellátásán túl jelentkeznek. Képes értékelni és a tanulók érdekében felhasználni azokat a társadalmi-kulturális jelenségeket és speciális csatornákat, melyek befolyásolják a tanulók erkölcsi fejlődését, közösségi beilleszkedését és a felnőtt lét szerepeire való felkészítését.

Tanórán kívüli nevelési-oktatási tevékenységek, szabadidős programok terei lehetnek: osztályfőnöki munka, tanulmányi verseny, fogadóóra, szülői értekezlet, ünnepség, egészségnevelés, környezetvédelem, tanulmányi kirándulás, szakkör.

Közművelődési, tudományos intézmények szerepe az erkölcsi nevelésben

A színházak, tárlatok, hangversenyek, múzeumok és különböző kulturális rendezvények látogatása során szerzett élmények és benyomások sokszínű lehetőséget kínálnak az erkölcsi nevelés terén. Hitelesebb teszik különböző korok által közvetített erkölcsi értékek befogadását. Segítik az iskolán kívüli információszerzés folyamatát, sokrétűbb és nyitottabb látásmódra nevelnek. Érzelmi hatásuk sem elhanyagolható, másrészt tantervi követelmény is. Fontos a tanórán kívüli tevékenységek, szabadidős programok gondos tervezése és kivitelezése.

A könyvtár szerepe az erkölcsi nevelésben és személyiségformálásban.

A könyvtári eszköztár az információszerzés, a kutatás, gyűjtés és búvárkodás egyik fő színtere. A különböző hagyományos és modern ismerethordozók sokszínű kínálata az önképzés, az erkölcsi nevelés és személyiségformálás meghatározó terepe lehet; fontos, hogy az etikatanár szakszerűen építse be a tanítási-tanulási folyamatba.

Segíti az állományban való eligazodást, megalapozza a dokumentumok ismeretét, a kézikönyvek használatát, a szellemi munka technikáját és a kompetenciaalapú tanulást:

- az etikai témakörökhöz kapcsolódó önálló információszerzés, tudományos, irodalmi, művészeti források gyűjtése és felhasználása,
- kiselőadások, beszámolók, gyűjtőmunkák, projektek készítése,
- híres személyiségek (tudósok, művészek, írók, államférfiak stb.) életútjának és emberképének bemutatása,
- etikai témakörökhöz kapcsolódó fogalmak értelmezése, idézetek, szólások, jelképek, szemelvények gyűjtése (*Homor*, 1998, 4–45. o.; *Homor és Mészáros*, 1999, 66–113. o.).

A média szerepe az erkölcsi nevelés folyamatában

A média a tömegkommunikációs rendszer egészét jelenti (sajtó, rádió, film, tévé, interaktív média, internet). Az erkölcsi nevelés és a média kapcsolata meghatározó, valamennyi témakör tanításakor beépíthető a pedagógiai folyamatba. A média világán keresztül hatékonyan lehet vizsgálni különböző erkölcsi normákat és értékítéleteket. A társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális szférát döntő mértékben befolyásolja. Fontos, hogy tudatos médiahasználatra (digitális kompetenciára) neveljük a tanulókat (helyes értékrendszer, kritikai beállítódás, etikus felhasználás). Hívjuk fel a tanulók figyelmét a médiahasználat kedvezőtlen hatásaira (manipuláció, sztereotípiák, erőszak, függőség stb.). Társadalmi kapcsolatainkban tudják megkülönböztetni a valóságos, a virtuális, a nyilvános és a bizalmas érintkezést (*Jakab*, 2014, 165–171. o.).

Konkrét integrációs lehetőségek:

- Etikai témakörökhöz különböző információk, illusztrációs anyagok gyűjtése és prezentálása (kép, fotó, sajtóanyag, tévéműsor, film stb.).
- A reklám, propaganda manipulációja és erkölcsi vonatkozásai.
- A politika és a hatalomgyakorlás médiában megnyilvánuló erkölcsi vonatkozásai.
- A közvélemény és közgondolkodás manipulálása, ezek erkölcsi hatása.
- A média és a tömegkultúra (szórakoztatót ipar, film, reklám) erkölcsi problémái.

A kommunikáció szerepe az erkölcsi nevelés folyamatában

A személyes élményekre reflektáló, önálló tanulói munkák és élethelyzetek bemutatására és megbeszélésére épülő etikanitanításban központi szerepe van az élőszonek. Fontos, hogy a tanár rendelkezzen az erkölcsi nevelés, a személyiségfejlesztés és közösségi nevelés hatékonyságát meghatározó kommunikációs kompetenciákkal. Képes legyen különböző erkölcsi (szaknyelvi) szövegek interpretációjára, használja a különböző információs-kommunikációs eszközöket, legyen képes a tanulók szüleivel árnyaltan kommunikálni, a tanulóval kapcsolatos tapasztalataikat értelmezni és saját tapasztalatait átadni.

Munkaformák:

- életből hozott példák bemutatása (színesség, szemléletesség, tárgyyszerűség),
- jellemzés (személyek, csoportok, rétegek hiteles bemutatása),
- magyarázat (fogalmak megvilágítása),
- tanulói kiselőadás (fontos a megfelelő téma kiválasztása, megfigyelési szempontok adása),
- egyéni-csoportos kutatás, gyűjtés, jegyzetkészítés, interjú bemutatása,
- megbeszélés (közös gondolkodásra ösztönző, figyelem ráirányítása a lényegre),
- vita (helyes érvelés, egy téma sokoldalú megközelítése, eltérő vélemények ütköztetése),
- dramatizálás (élethelyzetek, szituációk megvilágítása, szerepjáték, beleélés, azonosulás),
- egyéni, illetve csoportos projektek bemutatása.

Az erkölcsstan/etikanitanítási folyamat tervezése, megfigyelése, mérése és értékelése

A tervezéshez szükséges általános szakmai kompetenciák⁴

- Ismeri a tanítási-tanulási folyamat hatékony tervezéséhez és kivitelezéséhez nélkülözhetetlen alapidokumentumok (NAT, keret- és helyi tantervek, tanmenetek) fejlesztési céljait, követelményeit, tananyagtartalmait és az erkölcsi nevelés tervezésének lépéseit.
- Az erkölcsstan/etika szakmethodika területén felkészült, és képes tanítási programok, tanulási egységek, tanítási órák tervezésére, a tanulók számára szükséges tananyagok, taneszközök, információforrások, tudáshordozók megválasztására, melyek hatékonyan szolgálják az erkölcsi nevelés fejlesztési célkitűzéseinek megvalósítását.
- Tudja az erkölcsi témakörökhöz kapcsolódó digitális tananyagokat kezelni, forrásait megtalálni, a tanítási-fejlesztési céloknak megfelelő tartalmakat kiválasztani, rendszerezni, szerkeszteni; a rendelkezésre álló hagyományos taneszközöket és új kommunikációs-információs technológiákat saját és osztálytermi munkájában is hatékonyan alkalmazni.
- Képes az erkölcsi tananyagtartalmak céljainak megfelelő, a különböző adottságokkal, képességekkel és előzetes tudással rendelkező tanulók életkorának, érdeklődésének megfelelő módszerek megválasztására, eljárások megtervezésére és alkalmazására,
- Képes a közös munkát segítő tanulási környezet megteremtésére, konfliktuskezelésre, a tanórai munka hatékony, lendületes irányítására, a tanulók figyelmének, érdeklődésének felkeltésére és fenntartására.

Az erkölcsstan/etika óra megfigyelése és elemzése

Célja az óralátogatásra épülő megfigyeléses tanulás, az óra-előkészítés, -tervezés, saját tanítás és a tanítást követő önreflexió fejlesztése és a szaktárgyban rejlő képzési, nevelési, ellenőrzési lehetőségek felismerése és felhasználása. Bármilyen céllal történik az óra megfigyelése, mindig fontos a visszajelzés és a tapasztalatok megvitatása. Szaktudományi-szaktudományi, pedagógiai, pszichológiai ismeretek együttes alkalmazásának a mutatója. Tájékoztató a munka minőségéről. Az önelemzésnél fontos, hogy végiggondoljuk, milyen hatékonysággal dolgoztunk, és a tapasztalatok tükrében min kell változtatnunk, hogy eredményesebb legyen a munkánk.

Elvárások a tanulói teljesítmények mérése és értékelése során

- A tanárnak, diáknak és a szülőnek egyaránt fontos a visszajelzés arról, hogy milyen szinten sajátította el a tanuló az erkölcsi nevelés elvárásait és követelményeit. Az erkölcsi tudás mindig ötvöződik a mindennapi élettapasztalattal, élményekkel, ezért objektív megítélése nem könnyű. Értékelése többdimenziós megközelítést igényel, bizonyos fokig eltér a hagyományos tantárgyak értékelésétől, ezért nagyfokú körültekintést igényel. Fontos tudni, hogy a tanulók világnézetét nem értékelhetjük, de nem függhet a tanuló értékelése a tanár világnézetétől sem.
- A tanár képes a tanulók erkölcsi érzékének fejlettségéről (felelősségtudat, beilleszkedés, munkamorál) az iskola helyi pedagógiai programjában megfogalmazott fejlesztési követelményekhez viszonyítva (az önértékelést és önbecsülést elősegítő módon) rendszeres és alapos visszacsatolást biztosítani.
- Képes a pedagógiai értékelés változatos eszközeinek alkalmazására: a tanulók fejlődési folyamatainak, tanulmányi teljesítményeinek és személyiségfejlődésének elemző értékelésére, a különböző értékelési formák és eszközök használatára, az értékelés eredményeinek hatékony alkalmazására.
- Az értékelésnél követelmény: hitelesség, objektivitás, következetesség, humanizmus, előremutatás. Vegye figyelembe a tanuló képességeit és a tantervi követelményeket. Értékelés történhet érdemjegyes és szöveges formában. Fontos tudni, hogy a tanulók erkölcsi érzékének (fejlettségi szintjének) mérése és értékelése elsősorban kompetenciákra és nem tényismeretekre irányul. A tanuló minden érdemi megnyilvánulását (tevékenységét) értékeljük. Fontos a tanulói önértékelés fejlesztése, mely hiteles önismeretet és önreflexiót feltételez.

A tanulmányban bemutatott sokszínű pedagógiai és metodikai repertoáron túl, az erkölcsi nevelés eredményességének legfőbb letéteményese a hiteles pedagógus, aki pozitív attitűdjével, empatikus magatartásával, gazdag metodikai repertoárjával hatékonyan tudja segíteni a rábizott tanulók erkölcsi fejlődését.

Irodalomjegyzék

Coolahan, J. (2007): Tanárképzés és pedagóguskarrier az élethosszig tartó tanulás korában. *Új Pedagógiai Szemle*, 5. sz. 93–108.

Erkölcsstan kerettantervek. (2012) <http://kerettanterv.ofi.hu>. 1–8.

Falus Katalin és Jakab György (2005): A projektérettségi tapasztalatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 10. sz. 3–22.

Foghty Krisztina (1993): *Múzeumpedagógia a gyakorlatban.* Korona, Budapest. 10–21.

Géczi János (2007): Emberismeret útvesztőben. Beszélgetés Kamarás Istvánnal. *Új Pedagógiai Szemle*, 12. sz. 69–106.

Homor Tivadar (2014): Bevezetés az erkölcsstan/etika tanítás pedagógiájába. In: Kiss Mária Rita (szerk.): *Innovatív módszertani megoldások a fiatalok társadalmi szerepekre való felkészítésében*. Barankovics István Alapítvány, Budapest. 2015. 10. 14-i megtekintés, <http://barankovics.hu>. [http:// 8–32 old.barankovics.hu/_f/innovativ_modszertani_megoldasok_a_fiatalok_tarsadalmi_szerepekre_valo_felkesziteseben_bia_2015.pdf](http://8-32.old.barankovics.hu/_f/innovativ_modszertani_megoldasok_a_fiatalok_tarsadalmi_szerepekre_valo_felkesziteseben_bia_2015.pdf)

Homor Tivadar (é. n.): Az emberismeret etika tanítás paradigmái. <http://www.ofi.hu>

Homor Tivadar (1998): *Önművelés munkafüzet 5–6., 7–8. évfolyam részére*. ELTE ÉKP Központ, Budapest.

Homor Tivadar és Mészáros Antal (1999): *Az információ és az ember. Könyvtárhasználati ismeretek*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.

Jakab György (1998): Mozgóképek és médiaismeret az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 1. sz. 157–159.

Média – oktatás c. konferencia anyaga. (2014) <http://www.oktatás.hu/pub>. 165–171.

Kamarás István (1997): *Emberismeret, erkölcsismeret, vallásismeret. Tantárgyi útmutató 7–10. évfolyam számára*. ÉKP Központ, Budapest.

Katona András szerk. (2000): *A történelemtanítás gyakorlata*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kérelem az etika tanárszak indításához. (2015) Pannon Egyetem, MFTK, Veszprém.

Kojanitz László (2013, szerk.): Kísérleti tankönyvek koncepcionális háttere. In: *A tankönyvek új generációja*. 2015. 10. 14-i megtekintés, http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/a_tankonyvek_uj_generacioja_koncepcio_0.pdf

M. Nádas Mária (2003): *A projektoktatás*. Budapest.

Nemzeti Alapterv. (2012) 2015. 10. 14-i megtekintés, <http://ofi.hu/nemzeti-alapterv>

OECD TALIS / Tanárkutató (2006): A tanári munka hatékonysága. *Új Pedagógiai Szemle*, 12. sz. 55–77.

Jegyzetek

¹ Az összeállítás Homor (2014), továbbá a Pannon Egyetem (2015) *Etika szakmódszertani kurzussterveinek*, illetve a tanítási gyakorlatot követő szemináriumok és szaktárgyak tanításon kívüli tevékenységek kurzussterveinek (66–82. o.) felhasználásával készült.

² Ld. a Köznevelési Államtitkárság által kiadott, tanévenként megjelenő tankönyvjegyzéket, mely tájékoztat az alap-, a középfokú és a szakiskolai közismereti tankönyvek (köztük az erkölcsstan/etika tankönyvek) piacáról.

³ A Pannon Egyetem (2015) Etika tanárképzési szak fejlesztési célkitűzéseinek és tantárgypedagógiai kurzussterveinek adaptációja, 66–82 o.

⁴ A Pannon Egyetem (2015) Etika tanárképzési szak fejlesztési célkitűzéseinek és tantárgypedagógiai kurzussterveinek adaptációja, 83–87. o., *Mérés, értékelés, kompetenciák*.

Homor Tivadar

nyugalmozott tanár, Győr